

MAGYAR ZENE A XVI. SZÁZADIG, A GENFI ZSOLTÁROK

A honfoglaló magyarság életéhez szorosan kapcsolódott a zene. Források:

Theophylaktos /bizánci történész, VII. sz./: ... a magyarok énekkel tisztelték a földet.

Nesztor krónikája: ..dalaik 885-ben Kijevet is meghódították.

Ekkehard /Sanktgallen/, és *Heribald* krónikája is említi énekeiket.

Anonymus: *Gesta Ungarorum*ában ír a regősök énekeiről.

Regősök: énekmondók. Pogány kori vallási rítusok szereplői. A XII-XIII. századra már hivatásos énekesek. Külön kiváltságokat élveztek, településeket alkottak. Énekmondók az **igricek** is. /*joculatorok*/ A mozgás, a tánc és a szemfényvesztés is feladatuk volt. /igra- játék, szláv szó/ Dallamaikból egy sem maradt fenn

A gregorián megjelenése

A kereszténység felvétele indítja el a szerzetesrendek jóvoltából. /bencések/ A kolostori, káptalani iskolákban már a XI-XII. században tanítják a gregorián korálist. Ezeket a kódexek lapjai őrizték meg. **Pray-kódex** /8 bencés szerzetes neumas írása/, **Nádor-kódex** /1508/ első magyar nyelvű gregorián dallamok, **Sándor-kódex**.

Fontos megemlíteni **Hartvik püspök** XI. századi agendáját /szertartáskönyv/. Ebben található egy liturgikus dráma **Tractus Stelle** címmel /vonuló csillag/, a Három Királyok történetéről. Dallami emlékek e korból:

Szent István antifónája,

The image shows a handwritten Gregorian chant score for the antiphona of St. Stephen. It consists of six staves of music, each with a treble clef and a single sharp (F#). The notation is a form of square neumes on a four-line staff. Above the notes are various rhythmic signs, including vertical lines, slanted lines, and symbols resembling 'u' and 'v'. The Latin text is written below the notes, with hyphens indicating syllables that span across multiple notes. The text is: A - ve, Re - a - te rex Ste - phane, in - cy - ta spes gen - tis tu - ae. A - ve, do - ctor et a - po - sto - le cre - du - li - ta - tis no - strae, A - ve, spe - cu - lum san - cti - ta - tis et iu - sti - ti - ae. Per te Chri - sto cre - di - di - mus, per te in Chri - sto sal - ve - mur, o - ra pro po - pu - lo, in - ter - ve - ni pro cle - ro, ut nul - lus de tu - is prae - da - fi - at ho - stis. a - le - hu - lu -

"Idvezlégy bódog szent István király, te népednek nemes reménysége. Idvezlégy, mi megtérésünknek bizony doktora és apostola. Idvezlégy, minden szentségnek és igazságnak fényes tüköre. Temiattad hittünk Krisztus Jézusban, temiattad idvözülünk is Krisztusban. Kérünk, imádj ez te népedért, imádj egyházi szolgálókért is, hogy egy ellenség se legyen ragadozó ez te néped között!"

Szent László himnusz.

Regis regum ci-vis, a - ve! Regum gamma, Ladis-la - e,
 regni consors glo - ri - ae! Re-gem re-gum es ag-res - sus,
 sis defen-sor in-de-fes-sus et ath-le - ta pat - ri - ae.

Az Árpád-házi királyok idején, nemcsak a gregorián jön nyugatról. Az udvarokban, főúri rezidenciákban külföldi, vagy külföldön tanult zenészek is működtek. Pl. **Piere Vidal** trouver Imre király udvarában. /XII_XIII:sz. fordulója/

A francia hatás erősödése észlelhető abban is, hogy a legrégebb magyar prózai emlékünknél, a **Halotti beszéd**, francia iskolázottságra utal. A legrégebb dallammal ismert magyar nyelvű költemény, az **Ó magyar Mária-siralom**, Geoffroi de Bréteuil francia költő latin versének áttétele.

Vo - lék si - rolm tu - dot - lon,
 Si - rol - mol se - pe - dik,
 Bú - ol o - szuk, e - pe - dük.

A vegyesházi dinasztiák alatt /Anjou, Luxemburgi, Jagello/ vert gyökeret a többszólamú éneklés. Például hazánkban járt a második madrigál nemzedék nagy mestere *Willaert*. Egy Károly Róbert korabeli Itáliai követi jelentésből pedig az derül ki, hogy minden képzeletet felülmúló pompa, és fúvós zenészek sokasága fogadta itt az ideérkező idegeneket.

Reneszánsz

Mátyás király udvara igazi Európai központ volt. Budán 1480 körül kiváló énekkar működött. A hangszeres zene is virágzik, az orgona, a viola és a lant játék kerül előtérbe. Világhírű volt *Mátyás ezüstorgonája*. A mecénás király az olasz művészek foglalkoztatásával, a műkincsek behozatalával átgondolt országépítő, nemzetnevelő tervét valósította meg. Tény, hogy a reneszánsz műveltség Itália után először nálunk honosodott meg. Mátyás udvarából elsősorban **Pietro Bono** lantművész nevét kell megjegyezni.

Galeotto Marzio: *Mátyás király találó, bölcs és tréfás mondásairól és cselekedeteiről*

„vannak ott zenészek és hárfások, s ezek a hősök tetteit anyanyelven, lant kíséretével éneklik a lakomák alatt... Szerelmi dalokat ritkán énekelnek- mert leginkább a török elleni hőstettéről zengenek- de takarékos nyelven.”

Antonio Bonfini: *Rerum ungaricarum Decades*

„Festőket, szobrászokat, plasztikusokat, domborműkészítőket, faszobrászokat, ötvösöket, építészeket fogadott óriási fizetésen Itáliából... a királyi kápolna számára egész Francia- és Németországból szedték össze az énekeseket, ... meg fuvolásokat, trombitásokat, hegedűsöket, hárfásokat. Jutalommal kecsegtetett ide költőket, szónokokat, grammatikusokat is.”

A XVI. század elején Budán, **Thomas Stoltzer** német komponista-zeneszerző vezetésével, a legmodernebb irányzatot képviselő énekkar működik egészen 1526-ig. Ha Mátyás Budája elkövetkező századokra hathatott volna, a magyar zene szoros lépésben együtt haladt volna az európai zenekultúra fejlődésével. A mohácsi vésszel azonban véget ér Buda és Visegrád humanista műveltsége, az énekkarok feloszlanak, a zenészek elmenekülnek, a kottatárak elpusztulnak. Megmaradnak azonban a magyar kobzosok, lantosok és hegedűsök, akik a magyar zene éltetőivé, az ország nevelőivé, buzdítóivá válnak.

A históriás ének

E műfaj az önálló magyar művészi zenestílus megjelenését jelenti. Első egyetemes műzenénk. *Epikai műfaj*. Tárnya lehet: *bibliai tárgyú elbeszélés, aktuális történelmi és harci események elbeszélése, széphistóriák, erkölcsi példázat, gúnydal, tréfás anekdota*. Azt a szerepet töltötték be, mint napjainkban a sajtó.

A műfaj közös vonása az előadás: *énekelt forma, hangszerkíséret: lant, hegedű*. Előadó legtöbbször maga a szerző. Népi gyökerekből sarjadnak, de nem népies kompozíciók.

Tinódi Lantos Sebestyén

Életéről keveset tudunk. Működésének helyeiről, időpontokról énekeinek versfőiből, vagy utolsó versszakából tudunk. 1505-10? körül született, a Baranya megyei *Tinódon*. Ifjú korában Szigetvár akkori urának, *Török Bálintnak* volt íródeákja és lantosa, de kardforgató vitéz is volt. Ura fogságba esése után járta az országot, hírül vitte a végvári vitézi eseményeket énekeivel. Életét *Sárváron* 1556. január utolsó napján fejezte be. Históriai énekeinek gyűjteménye **Cronica** címmel jelent meg 1554-ben, Kolozsvárott. A kezdetleges nyomdatechnika menzurális kottairást használt. A Cronica 23 éneke négy soros A B C D szerkezetű dallamstófa */fűzérforma/*.

EGER VAR VIADA

LYAROL VALO ENEC.
Historia.

Tinodi Sebestien deac Kassaba
Ferdinandus Kiralnac hia voltaba
Egri varnac ehuda berencsaiaba
Vitezeketh izia Cronikaaba

T Magyarok már ifjond tanágyarok
Es ő nekén nagy halakat adgyarok
Zöldben Tükör innek kő lakolok
Egri vitezelenek fők ut magyarok.
Im egy Cronikát mondok meg hallgarok
Talan magyar főhárem hallgarok
Magyarok vég házbán sem foglalkarok
Eger var már minc musz olabharok.

Non em:

Tinódi címere

TINÓDI

Im egy kró - ni - kát mon - dok, meg - hall - já - tok,
Népdalváltozata
 Ki - fe - küid - tem én a ma - gas te - tű - re,
 Ta - lán má - sát so - ha nem hal - lot - tá - tok;
 El - lop - ták a kis pej - lo - vam mel - lő - lem.
 Ma - gya - rok vég - ház - ban sem szol - gál - ta - tok,
 Ha el - lop - ták, nem val - lot - tam nagy ká - rát,
 E - ger vá - rát mint mast, ol - tal - ma - zá - tok.
 Száz diny - nyé - ből ki - nye - rem én az á - rát.

Tinódi mellett még **Bornemissza Péter** neve említhető. Összesen mintegy 40 dal maradt ránk a históriás énekesektől.

Balassi Bálint 1551-1594

A korszak nagy lírikusa. Szerelmi költészete szorosan kapcsolódik a kor divatos dallamaihoz. Verseinek nagy része énekelt vers. Az általa művelt 9 soros verselés is zenei fogantatású. /667 667 667/ E virágénekforma a néphagyományban is fennmaradt. /Magos kősziklának/

A líra és epika ötvözete a **széphistória**. Ebben az időben legelterjedtebb Gyergyai Albert Árgílus királyfiról írott széphistóriája. Élő alakban ezt a néphagyomány is megőrizte.

Tánczene, hangszeres zene

Magyar feljegyzés a kor tánczenéjéről nem maradt. Dokumentumokat csak a lengyel, német, németalföldi, olasz kiadványokban találunk. A XVI. század magyar táncai két elkülönülő csoportot alkottak. Az egyik népiesen egyszerű, rövid mű, a másik hosszú, dúsan cifrázott, bonyolultabb. Az előbbi a „magyar tánc”, vagy „hajdútánc”, az utóbbi a „magyar passamezzo” elnevezést kapta. A szórakozás, a virtus, a vetélkedés jelképei voltak. /**Ungaresca**/ Külföldi dokumentumokban a táncok párosával jelennek meg. Először lassú 4/4-es, majd követte ezt egy hármas lüktetésű ugrós. A zenei anyag azonos csak a lüktetés más. A passamezzok variációi gazdagabbak voltak. Jellemző volt a népdalszerű melodika és formálás, valamint a népi gyökereket mutató harmonizálás. /dudabasszus/ Bevett szokás volt a rögtönzés is. Az előadó szerzőtársa volt a komponistának.

Bakfark Bálint 1507-1576

A lant világhírű virtuóza és zeneszerzője. Brassóban született. Szapolyai János udvarában, majd Budán nevelkedett. 1549-66 között Lengyelországban élt, majd Bécsbe került. Ezután János Zsigmond udvarában tűnik fel újra Erdélyben. Még birtokot is kapott. Francia és német szolgálatban is állt. Padovában halt meg a pestis járvány áldozataként.

A reneszánsz kóruspolifóniát ültette át hangszerére. Nagyívű dallamai megújították a lantjátékot. Két jelentős gyűjteménye jelent meg: 1. *Intabulatura /Lyon/*

2. *Harmoniarum Musicarum /Krakko/*

Lantfantáziáival Magyarország első kiemelkedő személyisége Európa zenetörténetében.

Virtuozitásának hatására jellemző egy ma is élő lengyel közmondás: „*Bakfark után nyúl a lanthoz.*” Olyasmire vállalkozik, amihez nem ért, nem tudja megoldani.

A genfi zsoltárok

A genfi zsoltárok lelkeségi, liturgiai és kulturális értékük miatt különleges helyet foglalnak el egyházi énekeink között. Személyes hangjuk és örök érvényű gondolataik által minden időkre érvényes mintát adnak a gyülekezet énekléséhez. Érthető, ha minden kor a saját igényei szerint igyekszik felhasználni a zsoltárokat istentiszteleti életében.

A genfi reformáció (1536) évében **Kálvin** azonnal hozzálátott a korábbi liturgikus élet bibliai alapokon álló megváltoztatásához, így lett a szentségek, az igehirdetés és az imádság mellett a gyülekezeti ének az istentiszteletek negyedik alkotóeleme. Kálvin a gyülekezet éneklésére éppen a Biblia eredetileg is éneklésre szánt részeit ajánlja, élükön természetesen a Zsoltárok könyvével. Saját korának magas szintű költészetét, a humanista ódaköltészetet hívja segítségül, hogy az Ószövetség európaiak számára idegen verselését korszerűvé tegye. Már 1539-ben megjelenteti Strasbourghban első énekgyűjteményét, amelyben még csak tizenkilenc zsoltárparafraízis és három liturgikus ének található.

A zsoltárok egy részét maga alakította versessé, de többségük szerzője **Clément Marot** francia udvari költő volt. Később Marot éppen vallási üldöztetése miatt néhány évet Genfben tartózkodott, így közvetlenné vált együttműködése Kálvinnal és a genfi zeneélet vezetőjével, Guillaume Franc-nal. Az 1543-as zsoltárgyűjtemény már ötven zsoltár átiratát közli, kizárólag Marot költeményeit. (Kálvin önkritikus nagyságára jellemző, hogy saját korábbi zsoltárait visszavonta Marot versei javára.)

Sajnos Clément Marot 1544-ben meghalt, s egy pillanatra megakadni látszott a teljes zsoltároskönyv megjelentetését célzó munka. 1548-ban lett Kálvin lelkész társává **Théodore de Bèze**, aki – hangsúlyozva azt, hogy nem tartja magát Marot méltó utódjának – fokozatosan elkészítette a hátralévő zsoltárok fordítását.

A dallamok szerzőit nem ismerjük ennyire pontosan; annyi bizonyos, hogy a már említett Franc kezdeti tevékenysége után a munka oroslánrészét **Loys Bourgeois** genfi kántor és énektanár végezte el. Több ő, mint zeneszerző: szerkesztő és dallamadaptátor, sőt a többszólamú zsoltáréneklés szokását is ő honosítja meg – a kálvini zeneteológia miatt ezeket kizárólag otthoni használatra szánja.

Mi, magyarok azonban talán még erősebb érzelmi szálakkal kötődünk a genfi zsoltárokhoz – a fordításaik miatt. **Szenczi Molnár Albert** 1607-re készíti el Lobwasser német verziója alapján a Psalterium Ungaricumot: a százötven genfi zsoltár, a Tízparancsolat és a Nunc dimittis versbe szedett magyar változatát. Szenczi Molnár munkája döntően alakította a magyar köznyelvet is, hiszen az énekelt szövegek gyorsan terjedtek, és igen mélyen meggyökereszkedtek a használatban.

A genfi zsoltárok négyyszólamú feldolgozásának gyűjteményét **Claude Goudimel** készítette el Zsoltárok 1565 címmel.

LUTHER: MUZSIKA ASSZONY

„Öröm e földön nemesebb nem is tudom, más mi lehet, mint amit az ének szerez, az ékességes, zengzetes. Hol társas ének szólal, ott a rossz kedvnek már "Jónapot!"; vizály, irigység, gyűlölet, harag és kín onnét mehet; fukarság, gond és egyéb teher s a bánat rajban lebben el. Mindenki lelkére kötöm, hogy nem bűn az ilyen öröm, sőt Isten éppen kedveli, mert a világ örömei az ördög művét tördösik, a bűsz öldöklést öldösik. Dávid király a példa rá: Saul kordázta ő soká játszván a **hárján** édesen -, hogy ne gyilkolna vétkesen. Ád csendes szívet, hajlamot égi, igaz szót hallanod. Elizeus ezt tudta rég: **hárják** nyiták meg szellemét. A legszebb évszakon, mikor ahány madárka, mind dalol, ég és föld ezzel van tele, Szép ének csendül százfele. Főként a kedves csalogány, az vidít csak föl igazán, bájos **dalát** ha zengeti, nem szűnő hála illeti. De még inkább a jó Urat, ki alkotó a madarat: legyen **dalosok** elseje, muzsikások mestere. Folyvást az Úrnak zeng, szökell, dicsérni sose fárad el. Az én **dalom** is tisztelet, dics Néki is, örök köszönet.”